

INNOVATSIYALAR TIZIMI: KONTSEPTUAL YONDASHUVLAR, TURLARI VA STRATEGIK BOSHQARUV MEXANIZMLARI

Muallif: Shakirova Madinaxon Gafurdjanovna ¹

Affiliatsiya: Xalqaro Nordik universiteti mustaqil tadqiqotchisi ¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17564372>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada innovatsiyalar tizimini shakllantirish va rivojlantirishning nazariy hamda amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Unda innovatsiyalarni boshqarishning kontseptual yondashuvlari, ularning turlari va strategik boshqaruv mexanizmlarining o‘zaro bog‘liqligi ochib beriladi. Shuningdek, innovatsion jarayonlarda institutlar, resurslar va texnologik infratuzilmaning o‘rni ko‘rsatilib, milliy innovatsiya tizimini samarali boshqarish orqali iqtisodiy raqobatbardoshlikni oshirish imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari innovatsiyalarni tizimli asosda boshqarish mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qilishini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: innovatsiyalar tizimi, kontseptual yondashuvlar, strategik boshqaruv, innovatsion siyosat, texnologik rivojlanish, milliy innovatsiya tizimi, raqobatbardoshlik, iqtisodiy barqarorlik, boshqaruv mexanizmlari, innovatsion infratuzilma.

KIRISH

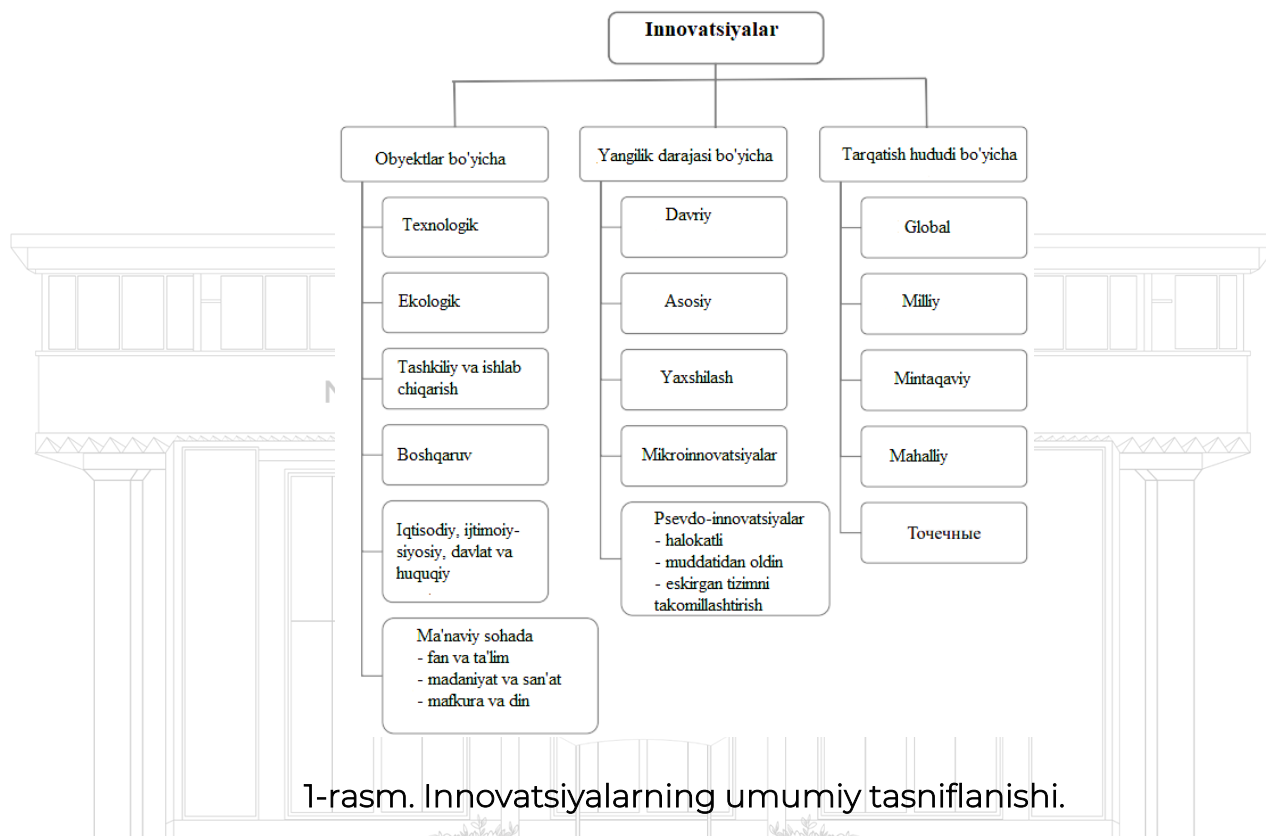
Zamonaviy global iqtisodiyotda innovatsiyalar raqobatbardoshlik va iqtisodiy o‘sishning asosiy omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Innovatsion jarayonlar orqali yangi texnologiyalar, mahsulotlar va boshqaruv yondashuvlari shakllanib, ularning samarali integratsiyasi mamlakatlarning barqaror rivojlanishini ta‘minlaydi. Shu nuqtayi nazardan, innovatsiyalar tizimini chuqur o‘rganish va uni milliy iqtisodiyotning strategik boshqaruv elementi sifatida rivojlantirish zaruriy ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasi so‘nggi yillarda innovatsion siyosatni iqtisodiy islohotlarning markaziga qo‘yib, ilm-fan, ta‘lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi integratsiyani kuchaytirish bo‘yicha qator chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida ham innovatsion rivojlanish, raqamli iqtisodiyot, yuqori texnologiyalarni joriy etish va kadrlar salohiyatini oshirish ustuvor yo‘nalishlar sifatida belgilangan. Ushbu strategik hujjat innovatsiyalar tizimini samarali boshqarish, yangi qiymat zanjirlarini yaratish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish uchun mustahkam institutsional asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Shu bois innovatsiyalar tizimi, uning kontseptual yondashuvlari, turlari va strategik boshqaruv mexanizmlarini o‘rganish bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi. Mazkur tadqiqotda innovatsiyalar tizimining nazariy asoslari, uning tarkibiy elementlari va milliy iqtisodiyotni modernizatsiya qilishdagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, O‘zbekiston sharoitida innovatsiyalarni strategik boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish orqali barqaror iqtisodiy o‘sishni ta‘minlash bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish ko‘zda tutiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

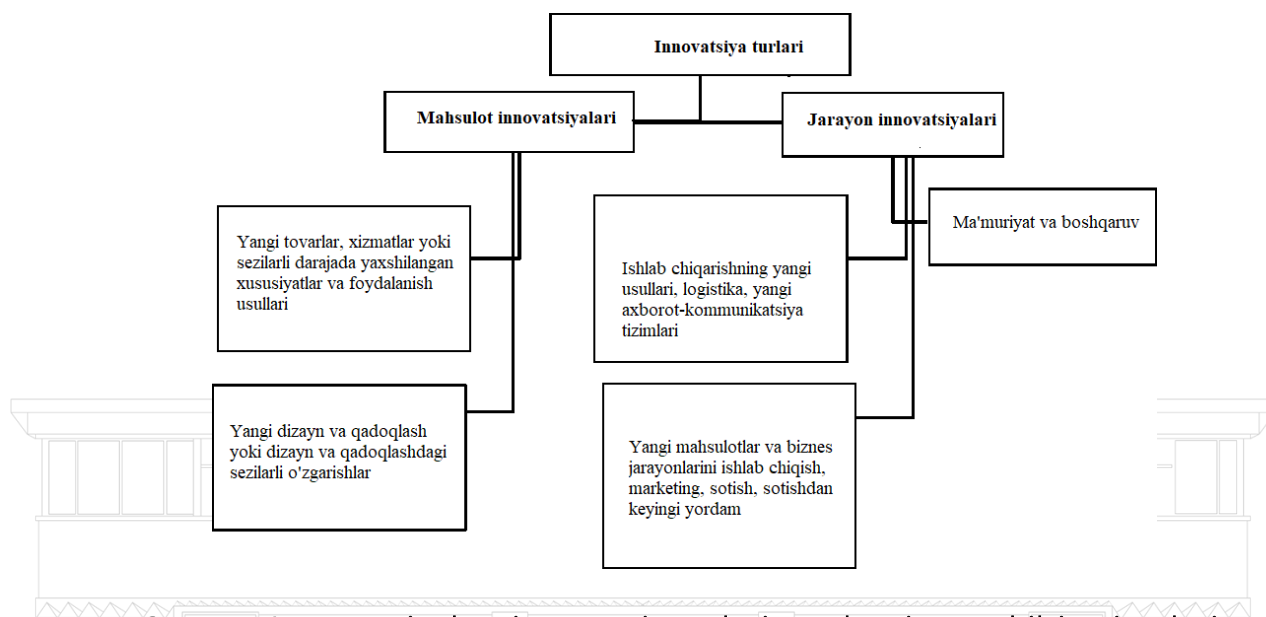
Innovatsiyalar zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning muhim omili bo'lib, ular jamiyatning barcha sohalarida yangilanish va samaradorlikni oshirish jarayonlarini belgilab beradi. Innovatsiyalarni to'g'ri tasniflash ularni tahlil qilish, strategik boshqarish va amaliyotga tatbiq etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois innovatsiyalarning umumiy tasniflanishi ularning mazmuni, miqyosi va ta'sir doirasini chuqur anglash imkonini beradi hamda milliy innovatsion siyosatni shakllantirishda metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Rasmda keltirilgan “Innovatsiyalarning umumiy tasniflanishi” sxemasi innovatsiyalarni uchta asosiy mezon bo'yicha — obyektlar bo'yicha, yangilik darajasi bo'yicha va tarqatish hududi bo'yicha guruhlaydi. Obyektlar bo'yicha innovatsiyalar texnologik, ekologik, tashkiliy va ishlab chiqarish, boshqaruv, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy hamda ma'naviy sohalarni qamrab oladi. Bu, innovatsiyalar faqat texnikaviy emas, balki boshqaruv, huquqiy va madaniy yo'nalishlarda ham muhim o'rin tutishini ko'rsatadi. Yangilik darajasi bo'yicha tasnif esa innovatsiyalarni davriy, asosiy, yaxshilash, mikroinnovatsiyalar va psevdoinnovatsiyalar (ya'ni, muddatidan oldin yoki eskirgan tizimni takomillashtirishga qaratilgan yangiliklar) shaklida farqlaydi. Tarqatish hududi bo'yicha innovatsiyalar global, milliy, mintaqaviy va mahalliy darajalarda faoliyat yuritadi. Umuman olganda, bu tasnif innovatsion faoliyatning ko'p qirrali va tizimli tabiatini yoritib, ularni samarali boshqarish uchun konseptual asos yaratadi.

Innovatsiyalar turlari va ularning tarkibiy qismlarini aniqlash zamonaviy iqtisodiyotda yangiliklarni samarali joriy etish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish hamda mahsulot raqobatbardoshligini oshirishda muhim o'rin tutadi. Innovatsiyalar odatda ikki asosiy yo'nalishga — mahsulot va jarayon

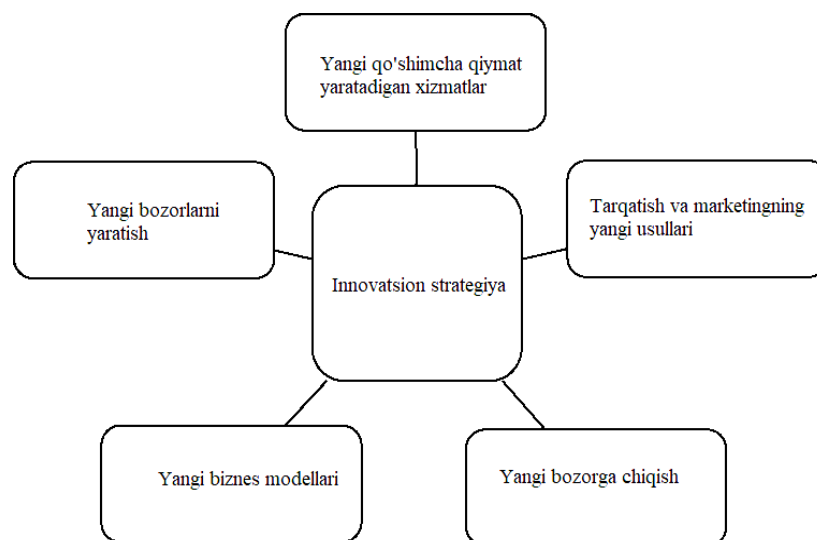
innovatsiyalariga ajratiladi. Ushbu tasnif innovatsion faoliyatning amaliy sohalarda qanday shakllanishini, ya'ni yangi mahsulotlar yaratishdan tortib, ularni ishlab chiqarish va boshqarish jarayonlarigacha bo'lgan barcha bosqichlarni tizimli o'rganish imkonini beradi.

2-rasm. Innovatsiyalarning asosiy turlari va ularning tarkibiy qismlari.

Rasmda keltirilgan “Innovatsiyalarning asosiy turlari va ularning tarkibiy qismlari” sxemasi innovatsiyalarni mahsulot innovatsiyalari va jarayon innovatsiyalariga ajratadi. Mahsulot innovatsiyalariga yangi tovarlar va xizmatlarni yaratish, ularning sifatini va foydalanuvchanlik darajasini oshirish, shuningdek, dizayn va qadoqlashdagi sezilarli o'zgarishlar kiradi. Bu turdagi innovatsiyalar iste'molchilar ehtiyojini qondirish hamda bozor raqobatida ustunlikni ta'minlashga qaratilgan. Jarayon innovatsiyalari esa ishlab chiqarishning yangi usullarini, logistika tizimlarini, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, marketing va sotuv jarayonlarini takomillashtirish bilan bog'liq. Shuningdek, ma'muriyat va boshqaruv innovatsiyalari ham jarayon innovatsiyalarining muhim qismi bo'lib, ular tashkilot faoliyatining samaradorligini oshirish va strategik qarorlar qabul qilishni optimallashtirishga xizmat qiladi. Umuman olganda, ushbu tasnif innovatsiyalarni kompleks tizim sifatida anglash va ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish uchun nazariy hamda amaliy asos yaratadi.

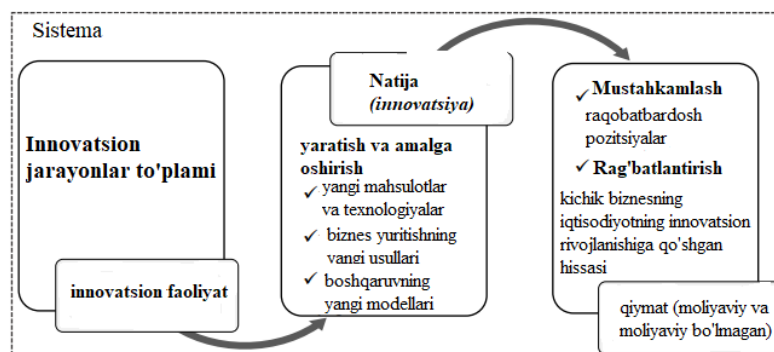
Innovatsiya strategiyasi — bu korxona yoki mamlakatning raqobatbardoshligini oshirish, yangi bozor imkoniyatlarini yaratish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashga qaratilgan tizimli yondashuvdir. U innovatsion faoliyatning yo'nalishlarini, maqsadlarini va resurslardan samarali foydalanish mexanizmlarini belgilaydi. Innovatsion strategiyaning mazmunini to'g'ri tushunish va uning tarkibiy qismlarini aniqlash orqali korxona yoki davlat miqyosida yangi qiymat yaratish, innovatsion g'oyalarni tijoratlashtirish hamda raqamli iqtisodiyot sharoitida samarali boshqaruvni ta'minlash mumkin.

3-rasm. "Innovatsiya strategiyasi" ning mazmuni va tuzilishi.

Rasmda keltirilgan "Innovatsiya strategiyasi"ning mazmuni va tuzilishi besh asosiy tarkibiy qismdan iborat. Ular — yangi qo'shimcha qiymat yaratadigan xizmatlar, yangi bozorlarni yaratish, tarqatish va marketingning yangi usullari, yangi biznes modellari hamda yangi bozorlarga chiqishdir. Ushbu elementlar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, innovatsion faoliyatning butun zanjirini ifodalaydi. Masalan, yangi xizmatlar yaratish orqali korxona mijozlar uchun qo'shimcha qiymat hosil qiladi, yangi bozorlarni shakllantirish esa mahsulot yoki xizmatlarni global miqyosda ilgari surish imkonini beradi. Marketing va tarqatishning innovatsion usullari mahsulotni samarali joylashtirishni ta'minlaydi, yangi biznes modellari esa iqtisodiy resurslardan optimal foydalanishga xizmat qiladi. Natijada, innovatsiya strategiyasi raqobat muhitida ustunlikni ta'minlovchi, iqtisodiy o'sishni tezlashtiruvchi va barqaror rivojlanishning asosiy mexanizmiga aylanadi.

"Innovatsiya" tushunchasi kichik va o'rta biznes (KOB) sohasida yangi g'oyalar, mahsulotlar, xizmatlar yoki jarayonlarni joriy etish orqali raqobatbardoshlikni oshirish va bozor talablariga moslashishni anglatadi. Ushbu rasmda innovatsiya tizimli jarayon sifatida tasvirlanib, uning KO'B uchun ahamiyati "Natija (innovatsiya)" orqali yangi mahsulotlar, texnologiyalar, biznes yuritish usullari va boshqaruv modellari yaratishda namoyon bo'ladi. Bu jarayon innovatsion faoliyatdan boshlanib, mustahkamlash bosqichigacha davom etadi va natijada iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi.

4-rasm. "Innovatsiya" tushunchasining kichik va o'rta biznes sohasiga nisbatan ta'rifi

Rasmdagi sxemaga ko'ra, "Innovatsiya" tushunchasi kichik va o'rta biznes (KO'B) sohasida "innovatsion jarayonlar to'plami" sifatida ta'riflanadi, bu jarayon tizim ichida "innovatsion faoliyat"dan boshlanib, "Natija (innovatsiya)" bosqichida yangi mahsulotlar, texnologiyalar, biznes yuritishning yangi usullari, boshqaruvning yangi modellarini yaratish va amalga oshirish orqali mustahkamlanadi; natijada raqobatbardoshlikni oshirish, rag'batlantirish (kichik biznesning iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishiga qo'shgan hisssasi), qiymat (moliyaviy va moliyaviy bo'lmagan) yaratiladi, bu esa innovatsiyani KO'B uchun nafaqat yangilik kiritish, balki raqobat ustunligi va iqtisodiy samaradorlikka erishish vositasi sifatida ko'rsatadi.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, innovatsiyalar zamonaviy iqtisodiyotning eng muhim drayveri bo'lib, u nafaqat texnologik yangiliklar, balki boshqaruv, marketing, tashkiliy va ijtimoiy sohalarni ham qamrab oladi. Innovatsiyalar tizimini chuqur tahlil qilish, ularni to'g'ri tasniflash va strategik boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi va barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. "O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida innovatsion rivojlanishga ustuvor ahamiyat berilishi mamlakatda ilm-fan, texnologiya va biznes integratsiyasini kuchaytirish, yangi bozorlarni shakllantirish hamda yuqori qo'shimcha qiymat yaratishga yo'l ochmoqda.

Umuman olganda, innovatsiyalar turlarini, ularning tarkibiy qismlarini va strategik yo'nalishlarini tizimli o'rganish — iqtisodiy o'sishning yangi manbalarini aniqlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va xalqaro bozorda barqaror pozitsiyani egallash imkonini beradi. Innovatsiya strategiyasining to'g'ri tuzilishi — yangi mahsulotlar va xizmatlarni yaratish, ilg'or texnologiyalarni joriy etish, yangi biznes modellarini shakllantirish hamda bozorlar kengayishini ta'minlash orqali iqtisodiy tizimni modernizatsiya qilishning asosiy omilidir. Shu bois innovatsion rivojlanishni samarali boshqarish va uni milliy strategiyalar bilan uyg'unlashtirish kelajakdagi barqaror iqtisodiy taraqqiyotning kafolatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. To'xtaboyev, J. (2025). Kichik biznesning innovatsion rivojlanishini boshqarish tizimini shakllantirish. Лучшие интеллектуальные исследования, 44(5), 343-351.
2. Habibjonov, U. (2025). Professional savdoni shakllanish kanallarining tarqatilish tavsifi. Nordic_Press, 7(0007).
3. Habibjonov, U. (2025). Masofaviy savdoda yetkazib berish tendensiyalari. Nordic_Press, 7(0007).
4. Amonboev, M. (2020). Corporate Governance and Development: The case of Uzbekistan. Архив научных исследований, (22).
5. Tohirjon Xo'janazar o'g, O. (2025). Innovatsiyalar iqtisodiyotni tivojlantiruvchi vosita sifatida. Tanqidiy nazar, tahliliy tafakkur va innovatsion g'oyalar, 1(9), 273-277.